

Antijunak Đuka Begović

Đurić, Vedrana

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:233263>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-01-25**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Vedrana Đurić

Antijunak Đuka Begović

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2019.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i filozofije

Vedrana Đurić

Antijunak Đuka Begović

Završni rad

Humanističke znanosti, Filologija, Kroatistika

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Trojan

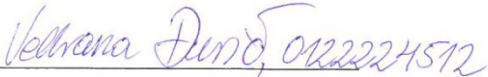
Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 11. rujna 2019.

 Vedrana Đurđević, 0122224512

(ime i prezime studenta, JMBAG)

Sažetak

Ivan Kozarac slavonski je čovjek, isto kao i glavni lik njegova romana *Đuka Begović*. Kozarac je za svoja kratka života i kratka opusa napisao djelo kojim je ostavio dubok trag u hrvatskoj književnosti, roman *Đuka Begović*. Taj roman, nastao je iz srca, iz života i ljubavi prema svome zavičaju te sadrži i autobiografske elemente jer je i Kozarac baš kao i glavni junak ovoga djela, Đuka, čvrsto vezan za svoju zemlju, običaje i rodni kraj. Roman *Đuka Begović* objavljen je 1911. godine kao cjelovito djelo, to je roman lika te se može nazvati svojevrsnom psihološkom studijom. Stoga će se ovaj rad i temeljiti na samoj analizi lika koju Maša Grdešić smatra važnijom i od same fabule romana. Karakterizacija Đuke Begovića i predstavljanje njega kao antijunaka provest će se u odnosima. Na početku kroz odnos s ocem, koji uvelike utječe na njegovo odgoj i čijeg se "begovstva" ne može riješiti ni kada ga žaračem ubija. Zatim u odnosu sa ženama koje gleda isključivo kao objekt, one su za njega samo zadovoljenje požude. Odnos s prirodom je onaj koji je za njega ključan jer je ispunjen samo u njoj, a konji su, kako sam kaže, možda jedini koje je on volio. Njegova je okolina za njega bezvrijedna, ne cijeni društvo ni vrijednosti toga vremena, kao ni crkvu, a u odnosu sa samim sobom postavlja si temeljna egzistencijalna pitanja. Sve to vodi do odgovora na pitanje tko je zapravo Đuka Begović i je li riječ o pravom modernom slavonskom junaku, prepunom strasti, nagona i animalnosti u sebi, koji niti u jednom odnosu nije ispunjen osim u odnosu s prirodom.

Ključne riječi: Ivan Kozarac, Đuka Begović, antijunak, moderni junak

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Život i stvaralaštvo Ivana Kozarca.....	3
3. Roman <i>Đuka Begović</i> u okvirima modernizma	5
4. <i>Đuka Begović</i>	7
5. Antijunak Đuka Begović.....	8
5.1. Odnos Đuke Begovića i oca	10
5.1.1. Đuka i Šime slavonski Edip i Laj	10
5.2. Odnos Đuke Begovića i prirode	12
5.3. Odnos Đuke Begovića i žena (ideja ljubavi).....	13
5.4. Odnos Đuke Begovića i okoline.....	14
5.5. Odnos Đuke prema crkvi.....	15
5.6. Odnos Đuke Begovića sa „samim sobom“.....	16
6. Zaključak.....	17
7. Literatura	18

1. Uvod

Ovaj završni rad temeljit će se na analizi lik, točnije rečeno antijunaka, Slavonca, Šokca, strastvenog bečara i modernog junaka Đuke Begovića.

Likovi su, čak više od događaja, onaj element pripovjednog teksta koji najviše navodi čitatelja da ga uspoređuje sa zbiljom tražeći vezu između književnih junaka i ljudi oko sebe, ali i sebe samih jer oni nude mogućnost identifikacije, ali i odbijanja da se poistovjeti s njima, izazivaju osjećaj simpatije i antipatije, ljubavi i mržnje, zabave i dosade, a u nekim slučajevima i zaljubljenosti. (Grdešić, 2015: 61)

Ivan Kozarac rođen je u Vinkovcima 1885. godine, u seljačkoj obitelji za koju je bio vezan toliko da je nakon očeve smrti 1898. prekinuo školovanje. (Visković, 1996: 45) Cjelokupno je Kozarčevo književna stvaralaštvo, od prvih pjesama do posljednje pripovijetke, inspirirano Slavonijom te je Ivan Kozarac bio i ostao pjesnik Slavonije. (Bogner, 1993: 211) Slavonac Ivan Kozarac objavljuje svoja djela upravo na prijelazu dvaju stoljeća, a u njima pronalazi poetičke karakteristike hrvatskog realizma, a uočava i stilske elemente kojima se služe autori hrvatske moderne, a roman *Đuka Begović* ogledni je primjer toga. (Sablić Tomić, 2005: 310) Iako Kozarac artistički ulazi u epohu moderne i artistički je doživljavao, ipak je ostavio sliku ondašnje socijalne stvarnosti. (Bogner, 1993: 222) Činjenica da *Đuka Begović*, nastajući na vrhuncu hrvatskog modernizma, nasljeđuje neke poetičke značajke realizma i naturalizma utemeljene u empirizmu devetnaestog stoljeća, samo je pojačala osjećaj višeznačnosti. (Vuković, 2012: 278) *Đuka Begović* roman je koji po svojoj strukturi otvara novu epohu u slavonskoj varijanti hrvatske književnosti, a ujedno je i zrelo doba romana te epohe. (Švegalj, 1975: 231)

U prvom poglavlju rada predstaviti će se život i stvaralaštvo izvrsnog hrvatskog književnika Ivana Kozarca, zatim će se roman *Đuka Begović* staviti u okvire modernizma jer je riječ o romanu koji osim modernističkih elemenata vuče i realističke, ali i krajnje naturalističke elemente. Također će se lik Đuke Begovića usporediti s drugim modernim junacima toga vremena, kako bi se dobila potpuno slika. Nadalje će se reći nekoliko općenitih činjenica o tom romanu i uvesti u glavni dio toga rada. U konačnici, dolazi se do glavnog djela rada u kojem se Đuka Begović predstavlja kao antijunak. Za početak, krenuti će se od općenitih karakteristika da bi se onda Đuku predstavilo kroz odnose koji ga određuju, htio on to ili ne htio priznati i koliko mu se sviđalo to ili ne sviđalo. Krenuti će se od odnosa s ocem koji je ključan za ovo djelo, do odnosa prema ženama i ideji ljubavi, prirode, crkve, okoline, ali i odnosu Đuke prema samome sebi i svojim unutarnjim nemirima.

Cilj ovog završnog rada je predstaviti lik strastvenog Đuke Begovića koji plijeni svu pozornost svojom strastvenošću, ali u isti mah i pasivnošću, razuzdanošću, ali u drugu ruku i usamljenošću. Cilj je pobliže upoznati s Kozarčevim antijunakom koji je i filmski i kazališni uprizoren.

2. Život i stvaralaštvo Ivana Kozarca

Ivan Kozarac rođen je 8. veljače 1885. u Vinkovcima, u mjestu koje tada nije bilo *nit' je selo, niti varoš*. (Matanović, 1997: 209) U rodnom je mjestu polazio pučku školi i gimnaziju, ali u drugom je razredu gimnazije prekinuo školovanje govoreći da mu je škola bila okov, a da je bio željan slobode, zraka, polja i sela. (Visković, 1996: 45) Tijekom svojeg života obavljao je razne poslove, a s trinaest godina, odmah nakon očeve smrti i napuštanjem gimnazije zaposlio se prvo kao sudski, a zatim kao odvjetnički pisar. (Visković, 1996: 45) Za njegova života tiskana je samo jedna njegova knjiga, a to je zbirka pripovjedaka *Slavonska krv*. (Visković, 1996: 47)

Iz Kozarčevih djela progovara jedna epoha kroz koju je prolazio čitav život Slavonije, kroz njegova se djela prikazuje duša toga kraja, odzvanja razuzdana, a opet u svojoj biti tužna i melankolična njezina pjesma, također se ocrtava život kojim je živjela Slavonije na prijelomu jednoga socijalnog i ekonomskog sustava, na prijelazu iz patrijarhalno-zadruškog okvira u moderni individualističko-kapitalistički okvir. (Bogner, 1993: 211) Nadalje je bitno naglasiti da se Ivan Kozarac potvrđivao i kao dobar stvaratelj koji u tekstovima iznosi unutarnje bogate čovjekove svjetove, naslućuje velike mogućnosti emocija, poziva čovjeka da izađe iz ropstva u nove slobode, oglašava ih u njemu, čini mu vlastiti svijet jasnijim i bližim, izražajnijim, psihički razgranatijim, slojevitijim i kompleksnijim. (Bogner, 1987: 218)

O Kozarčevom jeziku sudi Joza Ivakić napominjući da je jezik Ivana Kozarca *svjež i slikovit, prava muzika, ali ne ona umjetna, napirlitana, koja te odmah obaspe svojim velikim čarima, nego ona skromna, jednostavna muzika slavonskih dvojnica i ciganskih egeda, kojoj osjetiš milinu i čare tek kad joj se priljubiš, a onda ti se doimlje i u srce te dira*. (Bogner, 1993: 222)

Književni rad Ivana Kozarca može se podijeliti, naravno ne precizno, u dva veća djela. (Matanović, 1997: 212) Prvi bi dio sačinjavao Kozarčev rad od 1902. do 1906., a riječ je o prvim pjesmama i nekoliko proznih crtica koje je objavljivao u različitim publikacijama kao što su *Zvono, Svjetlost, Ilustrovani obzor, Naša sloga, Suvremenik, Vijenac, Hrvatsko kolo* i dr., i to pod pseudonimima i šiframa: *Ivan K. Kerepov, Vanja Kosan, I.K. Olgin*. (Matanović, 1997: 212) Drugi bi dio obuhvaćao djela po kojima Ivana Kozarca danas i poznajemo, a to je za života objavljenu knjigu crtica naslovljenu *Slavonska krv* (Vinkovci, 1906.), te tri knjige što su se pojavile poslije autorove smrti, sve tri 1911., ali u tri različita grada: knjiga pjesama u Splitu, *Izabrane pripovijetke* u Vinkovcima, ali i roman *Duka Begović*, u Zagrebu. (Matanović, 1997: 212)

U Kozarčevoj lirici razlikuju se dva tipa pjesama: jedne koje je stvorio pod dojmom i utjecajem starijih domaćih romantičarskih pjesnika, i druge u kojima je pošao tragom narodne lirske pjesme. (Bogner, 1993: 212) Treba napomenuti i da njegova lirika nije reflektivna, nema u njoj visokih

zaleta, niti se ona odlikuje tipičnim obilježjima moderne, ali pjesma se mogu podijeliti u dvije skupine one po staroj tradiciji i one na tragu moderne. (Bogner, 1987: 9)

Pripovijetke objavljene u zbirci *Slavonska krv* 1906. godine, sličice su iz života na selu temeljno usmjerenog nagonima i trenutku zanosa te kao takve naglašavaju sklonost instinktivnom, burnom životu u kojemu se osjećaj za stvarnost iskazuje subjektivizacijom zbiljskog svijeta. (Sablić Tomić, 2005: 314) Vodnik je dobro obilježio Slavonsku krv kao knjigu kojom je pisac "donio" intimnost slavonskog sela, prpošnost raspojasana slavonskog života. (Bogner, 1993: 216) Pripovijetke stoga funkcioniraju u književnom opusu Ivana Kozarca kao tematski zametci kasnije razvijeni u romanu *Đuka Begović*. (Sablić Tomić, 2005: 314)

U nevelikom opusu Ivana Kozarca izdvaja se roman *Đuka Begović* kao njegovo najuspjelije djelo, koje objedinjuje sve njegove tematske preokupacije i izražajne kvalitete te je upravo zbog toga doživjelo i kazališna i filmska uprizorenja, a tijekom desetljeća Đuka Begović je postao svojevrsni simbol vrele šokačke i općenito slavonske krvi, životne snage, erotizma, elementarnosti, osjećajnog intenziteta, autodestruktivnog predavanja životnim zadovoljstvima... (Visković, 1996: 47)

Ivana Kozarca napisao je i *Autobiografiju* u formi pisma, kao i autobiografija Josipa Kozarca, a riječ je o pripovijest o pripovijedanju vlastite povijesti, ulazi u predjele autorovog intimnog i književnog promišljanja. (Sablić Tomić, 1996: 84) Kozarci su epistolarnim autobiografskim crticama upozorili na detalje, trenutke jednog događaja ili razmišljanja, te ih ugradili u mali fragment ponuđen čitateljima. (Sablić Tomić, 1996: 85) Vjerodostojnost, konkretnost i povjerljivost karakteristike su koje upućuje na autobiografski diskus, a njih se pronalazi i u kratkim Ivanovim pričama (*Kod konjskih vatara, Stare rane, Moji ljudi, Sudoperka...*) te u romanu *Đuka Begović*, pa sa stajališta tekstualne analize otkrivamo u njima autoreferencijalni stilski kompleks. (Sablić Tomić, 1996: 86)

Također treba napomenuti da se Kozarac bavio i dramskim radom, ali taj rad je bio fragmentaran, krnj i nedovršen, a jedina je dovršena drama *Pod noć*. (Bogner, 1993: 222) Od slavonskih pisaca nitko nije tako osjetio bilo ovog dijela Panonije kao Ivan Kozarac i opjevao ga svojim osobnim bogatim izrazom njegujući akustičke jezične efekte i razvijajući ritam svoje rečenice. (Bogner, 1987: 16) Kozarčevo djelo, zbog njegove prerane smrti, nije cjelovito, ali on bi izrekao sigurno, još mnogo poetske istine o slavonskom čovjeku na razmeđu stoljeća. (Bogner, 1987: 16) Kozarac umire 16. studenog 1910. u rodnim Vinkovcima, navršivši tek dvadesetpetu godina života. (Visković, 1996: 47)

3. Roman *Đuka Begović* u okvirima modernizma

Književna djela obavljena na prijelazu devetnaestoga u dvadeseto stoljeće oblikovana su dvjema pripovjednim strategijama: realističkom i modernističkom. (Sablić Tomić, 2005: 309). U Kozarčevu *Đuki Begoviću* treba naglasiti da se njegov literarni izraz, s jedne strane, i izbor tematike, s druge, predstavlja sintezu realističke metode i moderniziranog, poetiziranog izraza, realističkih okvir i artistskih izivljavanja, vanjskih opisa i bio-psiholoških zahvata u osobi s njihovim erotskim preokupacijama, tajnovitim, neobjašnjivim, ali neobično snažnim i lijepim. (Šicel, 2005: 191) Kozarac se u romanu koristio modernističkom kao i realističko-naturalističkom metodom u karakterizaciji likova, a lirski mjesta ostavljena su za opise pejzaža. (Sablić Tomić, 2005: 315)

Realističko oblikovanje teksta usmjereno je na opisivanje regionalnih prostora u kojemu autor egzistira i ukazivanje na funkciju koju pojedini likovi u njemu imaju. (Sablić Tomić, 2005: 309) Dok je scena Đukine vožnje konjskom zapregom u isto je vrijeme svojom ekspresivnošću, jakim stilskim sredstvima i efektnošću sjajan primjer modernističkih elemenata u romanu. (Sablić Tomić, 2005: 315)

Uspoređujući Đuku s drugim modernim junacima dolazi se do zaključka da lik Đuke naizgled sušta suprotnost od primjerice Nehajevljevu junaku Đuri Andrijaševiću koji snažan, energičan i impulzivan, ali obojicu povezuje egzistencijalna osamljenost, intenzivnost osjećaja te naglašene crte tragike i fatalizma. (Nemec, 1998: 52) Kamovljev junak Arsen Toplak je ikonoklast koji dovodi u pitanje vladajući moralni kodeks i norme na kojima počiva, negira obitelj, svetost domovine, religiju, ideale tradicijske kulture, njegov svjetonazor karakterizira krajnji nihilizam, njegovo djelovanje radikalizam i želja za samouništenjem. (Nemec, 1998: 62,63)

Upravo te osobine vezuju se i uz Kozarčeva junaka što potvrđuje i Miroslav Šicel kada govori da se lik modernog čovjeka kako ga doživljava književni stvaralac manifestira na prilično istovjetan način. (Šicel, 2005: 197) Zajednička crta većini je tih literarnih junaka, predstavnika modernog intelektualca, labilnost naglašene senzitivnost i gubljenje osnovne životne orijentacije, slabici, nervno rastrojeni bez imalo snage da se pokrenu i stvore nešto konstruktivno, vječno s pogledom okrenutim unatrag, skloni tek maštanju i meditaciji, a problem je očito u odnosu s društvom. (Šicel, 2005: 197) Razlika je, uostalom, bila samo u tome što eros, promatran kao ljudska manifestacija kod primitivnog čovjeka, seljaka u prvom redu, znači stihiju, naglašenu konkretiziranu emociju i svemoć snage, dok je kod intelektualca iscrpljenje, opijum koji je još jedini pretao nakon što su sve ostale iluzije propale, a to se pojavljuje i kod Dežmana i kod Livadića, naročito kod Milčinovića i Nehajeva, a tom problemu nije izbjegao ni Kozarac. (Šicel, 2005: 192,193)

Činjenica je da ljubav i smrt postaju najinteresantniji motivi, jer se na njima najjasnije očituje emocionalni ljudski potres te se stoga motiv erotike provlači kroz svu prozu hrvatske moderne. (Šicel, 2005: 197) Lokalna topografija i folklorni dijelovi skladno se dopunjuju s modernističkim elementima. (Nemec, 1998: 53) Prošlost i sadašnjost se isprepleću, a kronologija zbivanja narušena je brojnim analepsama. (Nemec, 1998: 53)

4. *Đuka Begović*

Roman Ivana Kozarca, *Đuka Begović* objavljivan je najprije u nastavcima u *Ilustrovanom obzoru* 1909., a kao cjelovito djelo 1911. godine u nakladi *Društva hrvatskih književnika* te je po sudu književnih kritičara, pa i najoštrijih među njima, koji je dakako Krleže, jedan je od ponajboljih hrvatskih romana koji je već odavno prerastao u mit. (Pšihistal, 2009: 75) Taj roman ujedno je i poetski roman, on se sastoji iz manjih epizoda, a struktura mu nije čvrsta već naoko rasuta, ali sukladnost u izboru i njihovu pretapanju pjesničkih i proznih elemenata čine ovo djelo izuzetnim. (Vaupotić, 1994: 142)

Prikaz zbilje i načina egzistiranja pojedinca upisana je u lik Đuke Begovića vjerojatno po uzoru na rusku literaturu devetnaestog stoljeća. (Sablić Tomić, 2005: 315) Dakle Kozarac je napisao ovaj roman o suvišnom čovjeku baš kao što je to činio Ljermontov u *Junaku našega doba* ili Puškin u *Jevgeniju Onjeginu*. (Sablić Tomić, 2005: 315) Miroslav Vaupotić slikovito rečeno kaže da Đuka Begović jest Kozarac, a Kozarac je možda Đuka Begović. (Vaupotić, 1994: 141) *Đuka Begović* je roman o već legendarnom slavonskom Šokcu, bečaru, raspikući, strasniku i buntovniku, o jednom prepoznatljivom mentalitetu i stilu života koji zrači elementarnom snagom, bujnošću i nespitanošću. (Čorkalo, 1993: 146) To je moderni roman, proza bez opsežne fabule, psihoanalitička studija spontana, slavonskog čovjeka ujedno i pjesma životnoj neobuzdanosti, ali i smisljena kritička anatomija nesretne duše. (Vaupotić, 1994: 141)

Roman počinje in medias res, trenutkom Đukina izlaska iz zatvora u kojem je proveo četiri godine da bi se potom retrospektivnim pripovijedanjem prikazalo njegovo odrastanje i življenje, tako što pripovjedač slijedi njegova prisjećanja. (Sablić Tomić, 2005: 315)

"Đuka Begović vratio se iz M. četiri je godine proboravio tamo među zidinama kaznionice. i već sutradan, prije osvita, prije negoli je ijedan trak, ijedna živa boja protkala granicu istoka, kad je u vlažnom zraku mutna predzorja bilo vidjeti tek nekoliko dimovitih, nejednakih duga, šutke je zaprega mršave konje pod rasušena kola, čvrsto stisnuo uzde, pognuo glavu i pognao ih skokce na svoj stan." (Kozarac, 2005: 13)

5. Antijunak Đuka Begović

Roman *Đuka Begović*, označen je kao psihološka studija, a naracija je fokusirana oko Đukina lika pa se njegove osobne dileme iskazuju kroz široku, najčešće potpuno suprotstavljenu amplitudu. (Sablić Tomić, 2005: 316) U romanu *Đuka Begović* riječ je o doista složenoj psihološkoj strukturi, o snažnoj individualnosti za koju je najprimjerenija oznaka ambivalencija. (Nemec, 2012: 288) Đuka u svom djelovanju neprekidno reflektira proturječje, “njihanje” između neba (u koje je stalno zagledan) i panonskog blata (u koje je posve uronjen). (Nemec, 2012: 288)

Lik Đuke Begović ostvaruje se upravo kroz odnose ili nedostatak tih odnosa. U ovom glavnom djelu završnog rada Đuku Begovića staviti će se u odnos s ocem, ženama, prirodom, okolinom, vjermom i samim sobom. Najprije će se iznijeti teorijski o svakome odnosu, predstaviti će se ono što se nalazi u literaturi o tim odnosima i na kraju citat iz samog Kozarčeva djela. Teorijska literatura od koje će se krenuti bit će *Tumačenje romana*, Gaje Peleša, ali i *Uvod u naratologiju*, Maše Grdešić. Prvenstveno će se usmjeriti pozornost na naratološke figure koje iznosi Gajo Peleš, te kroz navedene figure istaknuti ključne odnose u romanu.

Peleš navodi da postoje tri vrste značenjskih sastavnica te ih imenuje kao psihem, sociem i ontem, stoga istim slijedom razlikuje i tri vrste narativnih figura: psihemsku, sociemsku i ontemsku. (Peleš, 1999: 228) Govoreći o psihemskoj razini lik Đuke karakterizirat će se s obzirom na njegovo ime i odredbe koje iz toga proizlaze. Uspostavljajući odnos između pojedinca i skupine, dakle Đuke i društva u kojem živi, ali i vlastitog oca prijeći će se na sociemsku razinu. Predstavljajući odnos oca i sina, oca Šime kojeg Đuka uzima kao autoritet naglasit će se ontemska razine.

Rimmon - Kenan navodi tri načina kojima analogija može pojačavati karakterizaciju, a jedan od njih je analogna imena te dodaje da se analogijom može naglasiti kako sličnost, tako i kontrast između dvaju elemenata koji se uspoređuju. (Grdešić, 2015: 80) Imena likova mogu biti analogna njihovim osobinama na dva glavna načina. (Grdešić, 2015: 80) Prvi se način odnosi na formu imena lika: vizualni izgled imena, akustične i artikulacijske osobine te morfološko podrijetlo imena, a druga je veza imena lika i njegovih osobina, semantička odnosno značenjska: ime svojim značenjem upućuje na neku važnu karakteristiku lika. (Grdešić, 2015: 80) Gledajući semantički ime Đuka bi prikazalo Đuku kao klasičnog Slavonca i Šokca, a to se pokazuje i govorom što nadodaje Gajo Peleš tvrdeći da je moguće karakterizirati likove i određenim jezičnim karakteristikama. (Peleš, 1999: 116) Kozarčeva jezična devijacija šokačkom govoru, osebujnoj rečeničnoj intonaciji i posavskom naglasku omogućuje da nevidljive suze glavnih junaka, stopljene s krajolikom i da Đuka, kao glavni predstavnik integralni Šokac predstavi svoj svijet. (Švegalj, 1975: 247)

U jednoj osobi bore se krajnosti, a to su bećar i patnik, moralni prijestupnik i pokajnik, oličenje životne energije i potpunoga klonuća i autodestruktivnosti. (Nemec, 2012: 289) Đukino ponašanje ne određuje *ratio* nego fiziologija: uzavrela krv, nagon i strast, ali u njemu nema ničega proračunatoga, lažnoga, licemjernoga. (Nemec, 2012: 289) On u gnjevu ubija oca, ali on mu i dalje ostaje vječni autoritet kojemu se ne može oduprijeti. (Sablić Tomić, 2005: 316) On raspojasano pjeva u veselju, usamljeno luta ranicom i šumom i prepun neuroza i strahova. (Sablić Tomić, 2005: 316) On je uistinu pravi moderni junak! (Sablić Tomić, 2005: 316)

5.1. Odnos Đuke Begovića i oca

Peleš kada govori o socijskoj narativnoj figuri iznosi da i obitelj može biti značajna socijska figura. (Peleš, 1999: 248) Ma koliko se pojedinac izdvoji iz svoje skupine, i želio se okrenuti od obitelji, on tu ipak pripada. (Peleš, 1999: 251)

U retrospektivnom prikazivanju Đukina odgoja Kozarac iznosi njegove uspomene na oca, bahatog, oholog i razmetljivog Šokca, u čijem je fatalnom ozračju rastao i sazrijevao njegov junak, u vrijeme kad je mašta najbujnija i kada se utisci trajno ukorjenjuju u njegovoj svijesti preplavljenoj slikama i akustikom vašara, svirkom Cigana, pomamnim kolom i krčmama. (Čorkalo, 1993: 147)

Peleš iznosi da se ontomska figura odražava po tome što lik posjeduje značenjske sastavnice koje bi dijeli s nekim ideologemom, odnosno s nekom ontomskom narativnom figurom. (Peleš, 1999: 254) Upravo tako povezuju se Šime i Đuka jer njegova religija postaje samo očeva krv koju je osuđen slijediti.

Đuka će zločinom kojim postaje ubojica svog oca doživjeti emotivno pročišćavanje i postepeno, od puta trpljenja i raspadanja, graditi mostove do moralnog zadovoljstva u slomu, a Kozarac pri tom ulazi u unutrašnja osvjetljenja svog junaka, u njegov svijet maštanja strasti, da jednom suptilnom psihološkom analizom što potpunije prikaže čovjeka. (Švegalj, 1975: 237) U tom kontekstu i motiv ocubojstva baca novo svjetlo na Đukin karakter, a to je da se Kozarčev antijunak ne uspijeva osloboditi očeva "prokletstva" i ne može ubiti ono "begovićevo" u sebi. (Nemec, 2012: 290)

"A i otac Šima, eno i on uzeo zalaziti tamo. Đuka je odmah pogodio što oca tamo vodi. pogodio je da zalazi radi birtašice kao i on." (Kozarac, 2005: 22) "Đuki se zacrni pred očima... Polako je bio ispružio ruku prema ognjištu, uhvatio gvozdeno žarilo, podigao ga, svom silom pustio i - prekinuo ocu riječ na usnama." (Kozarac, 2005: 25)

5.1.1. Đuka i Šime slavonski Edip i Laj

Hrvatska je modernistička književnost freudovska zapravo u onoj mjeri u kojoj je edipovska. (Vuković, 2012: 277) Preslika općepoznatoga Edipova kompleksa vidljiva je i u djelima Antuna Gustava Matoša, Milutina Cihlara Nehajeva, Janka Polića Kamova i drugih. (Vuković, 2012: 277) Moderni junaci edipovski su junaci, ne samo zbog toga što ih obilježava nesvjesna seksualna žudnja prema majci i suparništvo s ocem, nego više zbog činjenice što su poput Edipa zaglavljani u kompleksnu strukturu odnosa. (Vuković, 2012: 277)

Kozarac je Đukin odnos prema vlastitom ocu iscrtao kao lako prepoznatljivu ilustraciju Edipova kompleksa tako što je Šime je predstavljen kao silovit, mentalno okrutan, dominantan otac, koji vlastita sina fascinira svojom snagom i služi mu kao uzor, ali protiv kojega se sin buni, osjećajući kako ga očev autoritet guši, a tenzija se razrješuje edipovski tako što Đuka ubija Šimu, kao što i Edip ubija Laja. (Visković, 1996: 58)

Upravo tim činom Đuka se ne uspijeva definitivno osloboditi očeve dominacije jer u njemu je osjećaj moralnih obveza i poštovanja tuđega života prilično slab te ne osjeća preveliku grižnju savjest, ali Šimin lik ga progona upravo u trenucima kad pokušava uvjeriti svoju okolinu, a prvenstveno sebe sama u snagu i veličanu vlastita ega koje ne priznaje nikakve autoritete, nad kojim nema gospodara. (Visković, 1996: 58)

"Pače i u njegovoj petnaestoj godini i dalje nije mu bilo zazorno ponašanje očevo i dnevno gledanje svega što se bez obzira na nj i bez sustezanja stida odigravalo između takove žene i njegova oca. A tih žena bilo je puno... On, Đuka, sjećao se da ih je otac izmijenio kakovih devet ili deset." (Kozarac, 2005: 19)

5.2. Odnos Đuke Begovića i prirode

Maša Grdešić naglašava važnost kategorija krajolika za karakterizaciju lika govoreći kako je ona najbliža karakterizaciji okolinom, no veza između junaka i krajolika još je manje podložna kauzalnosti od veze junaka i njegova "umjetnog" fizičkog okruženja stoga što je priroda u pravilu neovisna o čovjeku. (Grdešić, 2015: 82) Stoga pejzaž može imati veliku važnost za isticanje neke osobine lika ili kao okvir njegova raspoloženja. (Grdešić, 2015: 82)

Đuka je u vezi s prirodom (sa šumom, konjima) sretan, ostvaren i sam te se u tom odnosu razvija i njegov pun osjećaj slobode i užitka kojemu se prepušta do krajnjih granica tjelesnoga i duhovnog opstojanja. (Sablić Tomić, 2005: 315) Umjetnička ekspresije govori o Đukinoj fizičkoj snazi, o njegovoj sraslosti s prirodom jer on u dodiru s njom, te i šuma biva animalizirana, dobiva personifikacijske oznake u kojima na poseban način Đuka komunicira s tom šumom, svojim ciklom. (Visković, 1996: 53)

Slika Đukine bjesomučne vožnje preko polja i livada te kroz šume simbolički je središnja vizija i ideja tog izvrsnog romana: želja za slobodom i neomeđenim prostorima, ali na kraju slijedi uvijek pad u blato i čamotinju sredine čiji zakoni su neumoljiva sličnost svijetu svakome i pomirenje s nužnom ograničenošću življenja. (Vaupotić, 1994: 142)

Đukino nasilje nad konjima, za koje sam kaže da ih je volio više od ikoga na svijetu, zrcalo je nerazrješive sprege ljubavi i nasilje u čovjeku ranjenu zlom, krik očajnika koji muči i ubija one koje ljubi ili misli da ih ljubi. (Pšihistal, 2009: 78)

Prizor u kojem Đuka leži na zemlji, upijajući cijelim tijelom njezinu životodajnu snagu, sam čovjek pod nebeskim svodom, u sebi neumanjivo nosi simbolizacijske konotacije: govori o čovjeku izrazito elementarne životne snage, koji posjeduje energiju, o čovjeku koji neposredno odbacujući civilizacijsku ljusku te komunicira s prirodnim elementom. (Visković, 1996: 51)

„Kad sve to obišao, sve to vidio, u Đuki se ustalio nekakav drag osjećaj, a osjetio se i čuvstven, bodar. zatim je ispregao konje, pustih da pasu, a sam legao pod jednu šljivu na onako vlažnu, vonjajuću zemlju, pa začeo disati brzo i glasno. Okrenuo se licem nebu i što je duže tako ležao i motrio to istom ozoreno nebo sa bijelim strikama istkanim kroz plavilo zraka - bilo mu je sve ugodnije, toplije i lakše. kad se pak uskoro razletjele prve zrake velikog crvenog sunca i s njim se začele dizati orumenjele isparine s njiva i livada - usjeo mu na lica, na oči na usne smijeh, a umalo da se nije rasplakao. Ganuće nekako bujalo u njemu." (Kozarac, 2005: 14)

5.3. Odnos Đuke Begovića i žena (ideja ljubavi)

Erotizam i hipertrofija strasti preplavljaju roman jer je Đuka Begović strastveni ljubavnik i dobar dio romana zapremaju opisi njegovih erotskih avantura. (Nemec, 2012: 290) On svaku ženu doživljava isključivo kao seksualni objekt zbog toga što je i njegov je otac bio razvrtnik pa se i u tom segmentu naglašava hereditarna komponenta. (Nemec, 2012: 290) Ne treba smetnuti s uma da je povod prvom ozbiljnom sukobu između oca i sina bila upravo zajednička ljubavnica. (Nemec, 2012: 290)

U romanu *Đuka Begović* prije svega prikazuje se nov pristup ljubavi koja je tipični pojavni oblik čežnje i sve metamorfoze Đukinih ljubavi samo potvrđuju, uz njegove krize, da su baš one, takve kakve jesu, predmet tumačenja Đukinog svijeta. Ona je istovremeno i materijalizacija i jačanje njegovog otpora protiv sredine jer on na ljubav gleda drugačije puno maštovitije i s više snage. (Švegalj, 1975: 244) Ljubav se iz Kozarčevih junaka rađa iz proplamsaja krvi, a ne iz ognja strasti, nagon nije u njegovim osobnostima iskonska sila koja slijepo ruši sve pred sobom, a kadra je odvesti u ludilo, zločin i samoubojstvo, nego je samo jače burkanje krvi do kojeg dolazi gotovo uvijek pod dojmom idilične noći ili zbog naviranja osjećaja. (Bogner, 1993: 216) Ljubav je tako kod Kozarca sentimentalizirana, a seksus na neki način idiliziran. (Bogner, 1993: 216)

Ni tiha i mlaka Marijica, koja je izvršavala šutke sve Đukine prohtjeve, a tukao ju je ne samo u erotskom zanosu nego i svakodnevno, ni punokrvna birtašica Julka, prvotno očeva ljubavnica, kao njezin protulik, ni strana čobanica Ruža Radetova, s kojom započinje ljubavnu igru tražeći željenu voljbu, ni rođake Ola koja označuje krajnji pol Đukina pobješnjela libida koji vodi rodoskvrnuću, ni sve one cure i snaše: Kaje Zokine, Đenke Meseljeve, Željenice Filakove, dvije Čurićeve, Labrdanove, bezimene udovice i soldatuše nisu mogle utažiti Đukine neutažive žudnje za ekstatičnim spolnim užitkom. (Pšihistal, 2009: 77)

"Cura se omata, povije oko njega kao zmija, pa se razmiljava, a u njemu raspojasanost i draž, a iz njega jegma, lakomost u oblagivanju nje tašte i pristrasne... A što istom dalje!... Onda kad uz jazd priguštenih i rastrgnutih uzdaha - upaljen - голу ruku među nega joj sune bedra! Ona se tobože - bojage - brani, a ovamo sva dršće, gori, luduje!" (Kozarac, 2005: 41)

5.4. Odnos Đuke Begovića i okoline

Gajo Peleš iznosi da se sociemska narativna figura odražava kroz socijalne odnose krenuvši od pojedinca i skupine. (Peleš, 1999: 243) Dakle pojedinac uvijek mora pripadati određenoj skupini koliko god se od nje htio i pokušao odvojiti ona je ipak dio njega. (Peleš, 1999: 251)

Maša Grdešić naglašava da govoreći o okolini kao fizičkom okruženju nekog lika ili kao njegovoj ljudskoj okolini uspostavlja se kauzalna veza s karakterizacijom samog lika. (Grdešić, 2015: 78)

Prvotno je na psihološkom planu prikazana Đukina pobuna protiv društva, prkos i osuda tijesnim okvirima i okovima sredine, jer Đuka ne pije iz unutrašnje strasti, već zbog neslaganja s tijekovima života, društvom i tadašnjim vrijednostima. (Vaupotić, 1994: 141, 142)

Đuka Begović ima velikih problema da praktično-racionalno organizira svoj život jer mu je još otac usadio kao malome ideju o iznimnosti, nadmoćnosti nad drugim ljudima. (Visković, 1996: 52) Ubojstvom oca nestao je autoritet, protiv kojeg se bunio, ali mu je bio jak orijentir, oslonac u svladavanju životnih prepreka, ma koliko nepouzdan. (Visković, 1996: 52) Đukin otpora protiv sredine, koja ne zna i ne može istinski voljeti, jer nema vitalnost, ni ljepote jer je civilizacijski rub monarhije na tom području prekrpio i uništi oblike ljudskog. (Švegalj, 1975: 244) Đuka iskazuje da se prave ljudske vrijednosti mogu u tom i takvom društvu tek naslutiti, a javljaju se upravo u pojavi Đuke, kao jednom reprezentantu prezrenih koji govori da to društvo nema mašte i nema snage. (Švegalj, 1975: 244)

"Bježati ljude - bila je namisao Đuke Begovića. Držao se nje kakovih pet-šest dana. K njemu nije dolazio nitko. On nije išao nikuda, izim ponekad u dućan i nužde i potrebe. Izgledalo je kao da su se zaratili on i selo. U birtiju nije zalazio. Nije pomišljao na piće." (Kozarac, 2005: 33) "Da, takovi su oni! O, nisam ja - sudio Đuka o sebi - nisam uzalud proboravio četiri godine u kaznionici! Poznam je njih: svoje seljane. Blatne duše!... Tamo sam naučio misliti i rasuđivati. Tamo sam i o njima mislio." (Kozarac, 2005: 15)

5.5. Odnos Đuke prema crkvi

Ivan Kozarac lomi dotadašnje stavove kojim su pisci regije pristupali književnom radu, razotkrivajući lažne vrijednosti u području ljudskih odnosa te postaje gotovo funkcionalno tragičan da bi mogao sačuvati cjelovitost svoje iskrenosti, istine i zanosa. (Švegalj, 1975: 232)

Đuka je istraživački lik, a piscu je to idealan objekt istraživanja životnih vrijednosti svoga vremena kojim ispituje odnos obitelji, roditelja, djece, muževa i žena, zanimanja, prijatelja i što se to krije u vjeri, u pravdi, u mislima. (Švegalj, 1975: 244) Zapravo za Đuku Begovića, osim trenutačne spolne naslade, osvajanje žena znači potvrđivanje iznimnosti vlastitog ega nad kojim ne postoje nikakve ni ljudski ni božji zakoni, tabui postoje zato da bi se rušili, stoga on prihvaća samo svoju religiju - vrelu gnjilu krv. (Visković, 1996: 56)

Đuka donosi odluku najprije vratiti se zemlji i svakodnevnim radom izliječiti bolesnu dušu, smiriti se postati koristan, dobar, potom potražiti utjehu u čitanju *Svetog pisma* i naposljetku pokajati se i zamoliti oprostaj, iako je skeptičan po pitanju crkve, no njegova volja jača je od svega i uvijek ga vraća svojoj naravi, strasti i krvi. (Pšihistal, 2009: 80) U Đuki se događaju obraćanja, kreće u crkvu, no nakon toga neuspjelog pokušaja, spasonosnog obrata, događa se pad u još dublje zlo. (Pšihistal, 2009: 81)

"Đuki Begoviću bilo smiješno, neugodno i mrsko čim je stupio u crkvu. Čisto je hotio odmah natrag. Ali da, to će sav taj svijet na to!... Težak mu bio onaj mir zrakama istkane polutame i u oči ga bole one tri-četiri drhtave svijeće. Sjedne u zadnju klupu... Prekrsti se. I ostane tako. Molio nije. Samo je gledao. Buljio je.." (Kozarac, 2005: 80)

5.6. Odnos Đuke Begovića sa „samim sobom“

Đuka želi biti subjekt vlastitog života, želi živjeti punim životom po vlastitim mjerilima, želi svoju strast odmah zadovoljiti, želi prostor vlastite intime održati ispunjenim, želi udovoljiti svim žudnjama za pićem, jelom, naposljetku, želi živjeti život intenzivno. (Sablić Tomić, 2005: 316) On je nespokojni čovjek, nepripitomljen, instinktivan, sav u kovitlacu nemira i pobune na uhodani poredak stvari, sav u otporu prema životu svojih bližnjih i svojem vlastitom. (Čorkalo, 1993: 149) Predstavlja pojedinca kakvi se uvijek rađaju i kakvi stjecajem i ukrštanjem mnogih okolnosti žive u svim vremenima i svim prostorima, jer pogrešan odgoj, nasljeđe, nemiri i nezadovoljstva, težnja za višim i ljepšim životom, nisu samo klasna i etnička, nego u prvom redu općeljudska pojava te progovore onda kada se svi ti složeni uvjeti sudare i na specifičan način prožmu. (Čorkalo, 1993: 151).

Njegovi postupci izražavaju individualan stav prema izvanjskome, a preemotivan, osjećajno snažan pristup životu, maska je iza koje se krije tragizam pojedinca izrazito osjetljivog prema duhovnoj i društvenoj praznini, u konačnici, Đukin je tragizam nastao iz inata i nužde, iz srca. (Sablić Tomić, 2005: 316)

Sudbina mu leži u krvi kao i staze njegova života, nedostupno propisima ukočenih zakona jer je Đuka i u stalnom sukobu i sa sobom i s društvom bez mira, neprekidno gonjen strastima izazivanjem svoje krvi. (Vaupotić, 1994: 141) Njegova su traženja unaprijed osuđena na nenalaženje, njegova su smirenja prividna, njim gospodari i upravlja ukorijenjeni rastroj osobnosti. (Čorkalo, 1993: 149)

"Što li ću ja? Kako ću ja to? Kako da živim? A kako uopće treba živiti? Za koga to treba živiti? Za samog sebe? Za druge? - i tako dalje. Samo se pitao i pitao. Odgovoriti nije znao." (Kozarac. 2005: 29)

6. Zaključak

Ivan Kozarac hrvatski je književnik koji je sve svoje osjećaje, nemire, boli i patnje prenio u svoja djela. Nažalost, tih djela zbog njegova kratka i teška života nije bilo puno, ali njegova bol bila je ogromna, a najveća rana njegova rodna Slavonija. Vjerojatno je sve svoje misli i nemire, ogorčenje pasivnošću i jednoličnošću sela pretočio u lik Đuke Begovića te upravo na primjeru njega načinio izvrstan roman. S obzirom na vrijeme nastanka ovog djela, na razmeđu između dva stoljeća jasno je da roman sadrži i realistička i modernistička obilježja, no tu su i krajnje naturalistička obilježja. Kozarac se nije mogao maknuti od realnosti, svog stvarnog života i ne upozoriti na sve tadašnje socijalne probleme, ni prikriti ono najgore hrvatskih sela, no stvorio je i pravog modernog junaka. Đuka Begović s pravom bi se trebao nazvati pravim modernim junakom! Đuka je antijunak koji upravo svim svojim manama privlači simpatije čitatelja. Đuka je pravi moderni junak koji je i više nego svjestan gdje živi te kakvi su to ljudi koji ga okružuju. On je svega svjestan i sebi postavlja pitanje kako će on dalje, a izlaz pronalazi samo u vezi s prirodom. Đuka je pravi "Begović" i on se tome ne može oduprijeti jer urođena figura oca i njegov odgoj ne može se uništiti ni smrću oca. Prikaz ubijanja oca željeznim žaračem prikazuje ga kao modernog junaka jer u graničnoj situaciji on ne ubija samo oca, nego i ideal oca u sebi. Đuka ne može iz sebe maknuti, kako Kozarac kaže, "gnjilu" krv, ne može sam sebe u tolikoj mjeri promijeniti. Također, njegovi odnosi sa ženama prikazani su krajnje realistično, a uzrok toga i dalje vuče od oca, a jedino što voli i gdje je ispunjen je priroda. Konji su jedino što on voli, ali postavlja se pitanje i kakva je to zapravo Đukina ljubav. Đuka kao moderni junak stvara sebi neku drugu dimenziju ljubavi, ali sam ne može voljeti jer zlo i nasilje ne može iz sebe izbaciti. Njegova narav, nagoni, krv i volja jači su od svega. Đukinom ogorčenju nema kraja, selo je ono koje on nikako ne prihvaća, kao što ne prihvaća ni vrijednosti toga doba. Kao moderni junak i okreće se od crkve, u njegovoj duši ne nalazi se ono što ga tamo vuče jer ljudi oko njega nisu oni koji mu daju pravu sliku crkve. Crkvu bi Đuka napisao malim slovom, stoga je i u ovom završnom radu tako napisano, jer se ovaj u jedno ruku filozof, apsurdni čovjek, moderni junak okružen apsurdnim zidovima, okreće od svih tadašnjih vrijedno i ljudi, od običaja i kreće u osamu, u nešto novo, tražeći smisao svojega života, tražeći neki drugi, bolji život. Što će se s Đukom dogoditi i hoće li odgovoriti na temeljna egzistencijalna pitanja, nitko ne zna. Đuka je bio i ostao enigma, isto kao i svi moderni junaci jer oni nikada nisu bili, i nikada neće biti shvaćeni i prihvaćeni.

7. Literatura

Izvor

Kozarac, Ivan, 2005. Đuka Begović, Zagreb: Školska knjiga.

Literatura

Bogner, Ivo, 1987. *Književni prikazi*, Samobor: "Zagreb", Osijek: Pedagoški fakultet.

Bogner, Josip, 1993. *Studije i portreti*, Vinkovci: Ogranak Matice hrvatske: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad.

Čorkalo, Katica, 1993. *Slavonica*, Vinkovci: Ogranak Matice hrvatske: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad.

Grdešić, Maša, 2015. *Uvod u naratologiju*, Zagreb: Leykam internaditonal d.o.o.

Matanović, Julijana, 1997. *Iz nužde, iz srca, iz života (Đuka Begović Ive Kozarca)*, u knjizi *Prvo lice jednine*, Osijek: Matica hrvatska - Ogranak Osijek, str. 207-222.

Nemec, Krešimir, 1998. *Povijest hrvatskog romana od 1900. do 1945. godine*, Zagreb: Znanje.

Nemec, Krešimir, 2012. *Još o Đuki Begoviću*, u: *Nova Croatica* 6/6, str. 287-293.

Peleš, Gajo, 1999. *Tumačenje romana*, Zagreb: ArTresor naklada.

Pšihistal, Ružica, 2009. *Krugovi zla u Đuki Begoviću*, u: *Republika*. 65/12, str. 75-85.

Sablić Tomić, Helena, 2005. *Slavonska krv uz među devetnaestoga i dvadesetog stoljeća*, u: *J: i I. Kozarac: Slavonska krv*, Zagreb: Znanje, str. 309-317.

Sablić Tomić, Helena, 1996. *Autobiografije Josipa i Ivana Kozarca u kontekstu hrvatske autobiografije*, u: *Zbornik Dani Ivana i Josipa Kozarca*, sv. 1, Vinkovci, str. 83-89.

Šicel, Miroslav, 2005. *Povijest hrvatske književnosti knjiga III. Moderna*, Zagreb: Naklada Ljevak.

Švegelj, Dionizije, 1975. *Slavonske književne komunikacije: ogledi i kritike o udjelu Slavonije i Baranje u hrvatskoj književnosti*, Osijek: Glas Slavonije.

Vaupotić, Miroslav, 1994. *Panonske teme: portreti i zapisi*, Vinkovci: Privlačica.

Visković, Velimira, 1996. *Sva lica Đuke Begovića*, u: *Kolo* 6/1, str. 45-59.

Vuković, Tvrtko, 2012. *Đuka Begović - Edipov slavonski brat*, u: *Nova Croatica*. 6/6, str. 275-286.